

واکاوی و تبیین سازه‌های تأثیرگذار بر جلب مشارکت نوجوانان به بسیج مساجد مورد مطالعه: پایگاه بسیج مسجد امام حسین (ع) شهرستان جهرم^۱

مهدی رحمانیان کوشکی^۲

سعید کوشکی جهرمی^۳

سعید دائمی جهرمی^۴

احسان شعبانپور حقیقی^۵

چکیده

مطالعه‌ی حاضر با هدف واکاوی سازه‌های تأثیرگذار بر جلب مشارکت نوجوانان به بسیج مساجد در شهرستان جهرم انجام پذیرفته است. این تحقیق به لحاظ هدف از نوع تحقیقات کاربردی و از لحاظ کنترل متغیرها از نوع توصیفی - همبستگی بوده، که به روش پیمایشی انجام شده است. جامعه‌ی آماری پژوهش حاضر، دربردارنده‌ی ۴۷۵ نفر از نوجوانان در محدوده‌ی سنی ۱۳ الی ۱۷ سال در پایگاه بسیج مسجد امام حسین (ع) شهرستان جهرم می‌باشند (N=۴۷۵). حجم نمونه با استفاده از جدول بارتلت و همکاران، ۱۶۳ نفر به دست آمد (n=۱۶۳). ابزار گردآوری داده‌ها پرسش‌نامه‌ای بود که روایی آن به وسیله‌ی جمعی از متخصصان تأیید گردید. همچنین، برای تعیین میزان پایایی بخش‌های مختلف از ضرایب آلفای کرونباخ استفاده شد که مقدار آن

^۱ این مقاله پیشتر در همایش «تحقق مسجد طراز و سنگر پاسداری از انقلاب اسلامی» ارائه شده است.

^۲ دکترای جغرافیا، مدرس سازمانی دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین (ع) - دانشکده شهید مطهری بسیج، تهران، ایران.

نویسنده مسئول

^۳ دانشجوی دکترای جامعه‌شناسی سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد جهرم، استان فارس، ایران

^۴ فوق لیسانس جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد جهرم، استان فارس، ایران

^۵ دانشجوی دکترای جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی ایران، دانشگاه آزاد اسلامی واحد جهرم، استان فارس، ایران

برابر ۰/۸۳۳ برآورد گردید. نتایج حاصل از آزمون رتبه‌ای فریدمن حکایت از آن دارد میانگین رتبه‌ای عوامل سازمانی و مدیریتی، برنامه‌های فرهنگی - تربیتی، برنامه‌های اجتماعی و خانواده با جلب مشارکت نوجوانان به بسیج مساجد، در سطح یک درصد تفاوت معنی‌داری وجود دارد و این سازه‌ها به ترتیب رتبه‌های اول تا چهارم را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین بر اساس بخش دیگری از یافته‌های تحقیق بین سازه‌های، برنامه‌های فرهنگی - تربیتی ($r=0/455$)، اجتماعی ($r=0/356$) و عوامل سازمانی و مدیریتی ($r=0/827$) با جلب مشارکت نوجوانان به بسیج مساجد همبستگی مثبت و معنی‌داری وجود دارد. در ضمن، بین متغیر نگرش خانواده ($r=0/111$) با جلب مشارکت نوجوانان به بسیج مساجد همبستگی مثبت و معنی‌داری مشاهده نگردید. از جمله یافته‌های جالب به دست آمده در این مطالعه، همبستگی منفی و معنی‌دار بین پایگاه اقتصادی و اجتماعی خانوار ($r=-0/367$) با جلب مشارکت نوجوانان به بسیج مساجد بود. همچنین، نتایج حاصله از رگرسیون چند متغیره‌ی همزمان نشان داد که سازه‌های سازمانی و مدیریتی، برنامه‌های فرهنگی - تربیتی، برنامه‌های اجتماعی و خانواده به ترتیب به عنوان مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار، در مجموع توانایی تبیین ۶۹/۶ درصد از تغییرات جلب مشارکت نوجوانان را به پایگاه بسیج در مسجد امام حسین (ع) شهرستان جهرم بر عهده داشته‌اند. بیشترین تغییرات از جلب مشارکت نوجوانان با مقدار بتای به دست آمده ۰/۸۴۰ مربوط به سازه‌ی سازمانی و مدیریتی در پایگاه بسیج مسجد امام حسین (ع) شهرستان جهرم مشاهده گردید. در پایان، بر اساس نتایج به دست آمده، پیشنهادهایی ارائه گردید.

واژگان کلیدی: مسجد، جلب مشارکت، بسیج، مسجد امام حسین (ع)، شهرستان جهرم.

۱. مقدمه

مساجد از دیرباز، کارکردهای گسترده‌ای را در زمینه‌های گوناگون عبادی، آموزشی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و غیره داشته‌اند. نقش و تأثیر مساجد در تحقق و توسعه‌ی علم و فرهنگ اسلامی، همواره مورد عنایت و تأکید پیامبر اکرم (ص) و ائمه اطهار (ع) بوده است؛ چرا که مسجد، از جمله معدود مکان‌هایی است که با تمام اقشار جامعه به نوعی ارتباط دارد و بدون در نظر گرفتن هیچ‌گونه مقام و موقعیت اجتماعی و مناصب اعتباری، مردم را برای عبادت خداوند متعال به دور هم گرد آورده، موجب رشد و کمال آنان در ابعاد گوناگون فردی و اجتماعی می‌شود (فقهی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵: ۲). به بیان دیگر، اصلی‌ترین پایگاه اسلامی برای انجام تکالیف دینی مسجد است؛ به گونه‌ای که یکی از رسالت‌های پیامبر اکرم (ص) پس از دریافت وحی الهی و رسانیدن آن به مردم، ایجاد پایگاهی به نام «مسجد» بود تا مکانی برای عبادت و ذکر حق تعالی و تشکیل اجتماعات اسلامی و مردمی باشد. با ورود اسلام به ایران، مساجد برای تحقق آرمان‌های اسلامی در شهرها و روستاهای کشور استقرار یافتند (هاشمیان‌فر و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۴) و اینک

پس از گذشت قرن‌ها از پیدایش اسلام، مسجد نه تنها اعتبار و ارزش خود را حفظ کرده، بلکه همواره در برهه‌های گوناگون زمانی (به ویژه در دوران انقلاب اسلامی و دفاع مقدس)، مکانی برای بسیج نیروهای مردمی، آموزش، سازماندهی و پشتیبانی نیروهای بسیجی و مردمی بوده و در این میان حضور نوجوانان و جوانان در کنار سایر قشرهای مردم دیده می‌شدند. لیکن با گذشت زمان و سپری شدن آن روزهای سخت، نه تنها کارکرد مساجد در کشور تغییر پیدا کرده، بلکه با کم‌رنگ شدن حضور نوجوانان و جوانان به علل مختلف در مساجد روبرو هستیم. لذا با توجه به این مقدمه و با عنایت به جایگاه عظیم مسجد در دین اسلام، این پژوهش کوشیده است که به واکاوی و تبیین سازه‌های تأثیرگذار بر جلب مشارکت نوجوانان و جوانان در بسیج مساجد بپردازد.

۲. بیان مسأله پژوهش

در فرهنگ اسلام، برترین و اصیل‌ترین محفل برای عبادت و تقرب جستن به خداوند متعال، «مسجد» است (کدخدایی، ۱۳۹۰: ۸). از این رو، هر دینی کانونی برای اجتماع پیروانش و انجام مراسم عبادی و تبلیغی خود ایجاد می‌کند. مساجد، نیایش‌گاه و محل گردهمایی مسلمانان است و دارای نقش‌ها و کارکردهای گوناگونی در جامعه است. همه‌ی اقشار جامعه اعم از فقیر و غنی، صاحبان امتیاز و مناصب و غیره در مسجد، امتیازات خود را کنار می‌گذارند و در کنار هم به عبادت می‌پردازند و تنها امتیاز آن‌ها داشتن تقواست؛ بنابراین مساجد از عوامل تأثیرگذار در پیش‌برد فرهنگ و تمدن اسلامی در زمینه‌های مختلف آموزشی، اجتماعی، عبادی، سیاسی و فرهنگی هستند (جهان‌بخش و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۴۷). در واقع مساجد همواره در طول تاریخ شکل‌گیری خود، دارای اثرات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی در جامعه‌ی اسلامی بوده و در زمینه‌های گوناگون همچون تقویت انسجام اجتماعی، ارتقای مشارکت مردمی، افزایش امنیت اجتماعی، ایجاد تنوع عملکردی و ارتقای حس تعلق مکانی نقش داشته‌اند. از آن‌رو که کارکردهای مساجد در ارتباط با مردم و به ویژه نوجوانان و جوانان قرار دارد برای موفقیت، به حضور مردم و مشارکت آنان در امور مساجد نیاز دارد و نیاز به چنین حضوری است که موجب شده خداوند در قرآن کریم، مردم را به سوی مساجد دعوت کند: **«قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ»**^۱. لذا با وجود اهمیتی که مسجد در بین مسلمانان به ویژه شیعیان دارد؛ مطالعاتی که در خصوص مساجد صورت گرفته، حاکی از آن است که مشارکت در مساجد، به ویژه در بین نوجوانان و جوانان کاهش یافته است (کاظمی و فرجی، ۱۳۸۸: ۷۸). حال با این پرسش روبه رو هستیم که چه سازه‌هایی باعث افزایش و تقویت مشارکت جوانان در بسیج مساجد و برنامه‌ها و فعالیت‌های آن‌ها می‌شود. لذا از نظر محقق ابهام در مصداق‌ها و عدم شناخت کافی نسبت به آنچه در جلب مشارکت جوانان اثرگذار است؛ مسئله‌ی مهمی است که بایستی با شیوه‌های علمی مورد بررسی قرار گیرد.

۳. اهمیت و ضرورت پژوهش

نوجوانان و جوانان به عنوان آینده‌سازان جامعه‌ی اسلامی، از بزرگ‌ترین سرمایه‌های این کشور به شمار می‌روند و تلاش در جهت توسعه‌ی آگاهی‌های دینی آنان از اهمیت بسزایی برخوردار است. اگر معرفت نوجوانان به آموزه‌های دینی و زلال معارف دین از رشد و نمو مطلوبی برخوردار باشد؛ شخصیت دینی آنان به گونه‌ای شایسته شکل خواهد گرفت و هنگام ورود به جامعه‌ی اسلامی، تأثیر شگرفی بر آن جامعه خواهد داشت. از این‌رو، یکی از مکان‌هایی که می‌تواند شخصیت جوان را مطابق آموزه‌های دینی بارور سازد و روح خداجوئی و عدالت‌خواهی را در اعماق وجود آنان ریشه‌دار سازد، «مسجد» است که کانون انسان‌سازی است (هاشمیان‌فر و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۶). نوجوانان با برخورداری از نیازهای دوران جوانی، بیش از دیگران خواستار و علاقه‌مند مشارکت فعال، به ویژه در عرصه‌های اجتماعی هستند. جوان بودن جمعیت کشور و مطرح بودن نوجوانان و جوانان به عنوان سرمایه‌ها و آینده‌سازان جامعه موجب گردیده است این موضوع به عنوان مسئله‌ای اجتماعی بروز کند. لیکن این که نوجوانان امروز چه نقش و تأثیری در آینده‌ی جامعه از خود بروز خواهند داد و به چگونگی ورود آنان به جامعه و گرفتن الگو و ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی بستگی دارد که در جامعه‌شناسی، تحت عنوان «جامعه‌پذیری و اجتماعی شدن» از آن یاد می‌شود.

ضرورت تعلیم و تربیت و پرورش نیروی انسانی پارسا، کارآمد، توانا و متخلق به اخلاق اسلامی و دینی به مثابه‌ی یکی از شاخص‌های توسعه‌ی فرهنگی در تحقق دیگر ابعاد توسعه، واقعیتی انکارناپذیر است. برای رسیدن به این مهم، مساجد به عنوان مهم‌ترین کانون دین اسلام برای اجتماع مسلمانان، بسیار تأثیرگذارند؛ چرا که مساجد با قدرت معنوی خود، همواره توانسته‌اند نیروهای متدین، معتقد، فعال و عالم را پرورش دهند تا در مواقع حساس، از دین و مملکت خود دفاع کنند و حاضر به همه نوع فداکاری، حتی نثار جان خویش باشند. از این‌رو، ضرورت برنامه‌ریزی برای جلب مشارکت نوجوانان به مساجد بیش از پیش احساس می‌شود. لذا با توجه به این که مسجد پایگاه اصلی دین و بخش معنوی حیات انسان در جامعه‌ی اسلامی است، مشارکت نوجوانان در مساجد می‌تواند مقدمه‌ای برای حضور آنان در سایر فعالیت‌های اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی در جامعه باشد.

حال با این پرسش روبرو هستیم که چه عواملی باعث افزایش و جلب مشارکت نوجوانان در بسیج مساجد و برنامه و فعالیت‌های آنان می‌شود و چگونه می‌توان سقف جذب بسیج را به آرمان‌ها نزدیک کرد. از نظر محققین اِبهام در مصداق‌ها و عدم شناخت کافی نسبت به آن چه در جذب تأثیر دارد؛ مسئله مهمی بود که باید با شیوه‌های علمی مورد بررسی قرار می‌گرفت. لذا عوامل متعددی در جلب تأثیرگذار است که این مقاله درصدد ارائه پاسخ‌های علمی و مناسب برای تبیین سازه‌های مؤثر در جلب مشارکت جوانان به

بسیج مساجد با تأکید بر مسجد نمونه‌ی کشوری (مسجد امام حسین (ع)) در شهرستان جهرم است. لذا در این خصوص، پژوهش مورد نظر به دنبال پاسخگویی به سوالات ذیل است:

۱. آیا خانواده سبب برانگیختن جلب مشارکت نوجوانان در بسیج مساجد می‌گردد؟
۲. آیا برنامه‌های اجتماعی بر جلب مشارکت نوجوانان در بسیج مساجد تأثیر مثبت دارد؟
۳. آیا ارتباطی بین برنامه‌های فرهنگی - تربیتی مسجد با جلب مشارکت نوجوانان در بسیج مساجد وجود دارد؟
۴. آیا عوامل سازمانی و مدیریتی بر جلب مشارکت نوجوانان در بسیج مساجد اثر مثبت و معنی‌داری داشته است؟
۵. تعیین قدرت پیش‌گویی هر یک از متغیرهای مستقل (نگرش خانواده، برنامه‌های اجتماعی، عوامل سازمانی و مدیریتی و برنامه‌های فرهنگی - تربیتی) بر جلب مشارکت نوجوانان به بسیج مساجد تا چه اندازه است؟
۶. کدام سازه بیشترین تأثیر را بر جلب مشارکت نوجوانان به بسیج مساجد داشته است؟

۴. مبانی نظری و پیشینه‌ی پژوهش

هر چند جایگاه ضرورت ارتقاء جلب مشارکت نوجوانان و جوانان در بسیج مساجد جای بحث بسیار دارد و از زوایای گوناگون قابل بررسی و تبیین است؛ لیکن چون مجال مباحثه و موشکافی این مهم فراهم نیست، بنابراین تلاش خواهد شد تا به فراخور اهمیت موضوع مورد مطالعه، هر چند به صورت اجمالی مفاهیم کلیدی (مسجد، مشارکت و جذب بسیج) تعریف و مهم‌ترین نظریه‌های هر حوزه مطرح گردند.

۴-۱. مسجد

واژه‌ی مسجد در لغت به معنای «تذلل، خضوع و اظهار فروتنی» است (قرشی، ۱۳۷۱: ۲۲۵). همچنین برخی گفته‌اند: «مسجد و مسجد جایی است که در آن سجده می‌کنند و مفرد مساجد است» (ابن‌منظور، ۱۴۱۴ ق: ۲۰۴ به نقل از فقهی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵: ۲). مسجد در اصطلاح به عبادتگاه مسلمانان اطلاق می‌شود و از آن نظر برجسته‌ترین عبادت آن، نماز و شاخص‌ترین بخش آن، سجده است (دستی، ۱۳۸۵: ۳۵۱). به این معنی که که سر به سجده نهادن مظهر کمال خضوع بندگان و نزدیک‌ترین حالت به خداوند سبحان است، محل عبادت را مسجد نامیده‌اند.

مسجد یک مکان اجتماع است که در آن نماز اقامه و امور عمومی اداره می‌شود. در طول قرن‌های متمادی بر حسب نیازها و ضرورت‌هایی که در جهان اسلام پیش می‌آمد؛ همواره مساجد کارکردهای

مختلفی پیدا کرده‌اند. علاوه بر کارکرد عبادی به عنوان اصلی‌ترین کارکرد مسجد، اکنون بعد از گذشت ۱۴ قرن از پیدایش این مکان مقدس، کارکردهایی برای مسجد وجود دارد که بعضاً پدیده‌های نوظهوری هستند که باعث رونق بیشتر مسجد و تقویت کننده‌ی برنامه‌ی عبادی آن قلمداد می‌شوند (محمدی، ۱۳۸۷: ۱). بنابراین از صدر اسلام تاکنون همواره مسجد علاوه بر کارکرد مذهبی خود، متناسب با شرایط و نیاز جامعه، کارکردهای دیگری هم داشته‌اند که به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود.

بعد از کارکرد نیایشی، قوی‌ترین کارکرد مساجد در طول تاریخ، کارکرد آموزشی آن است. این کارکرد به ویژه در دوران قبل از پیدایش نهادهای مدرن بسیار پررنگ بوده است؛ به گونه‌ای که در اکثر جوامع مسلمانان نظام تعلیم و تربیت، حول محور مساجد شکل می‌گرفت و مسجد یگانه مراکز مهم آموزشی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و قضایی در کشورهای اسلامی بوده و برخی نویسندگان آن را مجلس شورای مسلمانان نام نهاده‌اند (شیلی، ۱۳۸۵: ۲۱۷). پس از نقش عبادی و آموزشی، نقش فرهنگی در بین دیگر نقش‌ها و کارکردهای مسجد، دارای بیشترین اهمیت است. پیامبر اسلام (ص) محیط مسجد را کاملاً فرهنگی می‌دانستند؛ تا جایی که در حضور آن حضرت و با اجازه‌ی ایشان برخی مسابقات برگزار می‌شد و حضرت ضمن ابراز خرسندی از حُسن کار، با حوصله و بردباری کامل از چنین فعالیت‌هایی استقبال می‌کردند (موظف‌رستمی، ۱۳۸۱: ۲۸). پس از رحلت پیامبر (ص)، حضرت علی (ع) نیز به فعالیت‌های فرهنگی مسجد ادامه داد و دیگر ائمه نیز هیچ‌گاه مسجد را ترک نکردند و افزون بر فعالیت‌های عبادی، به امور فرهنگی نیز می‌پرداختند. در زمان غیبت نیز عالمان شیعی، همواره مسجد را به عنوان پایگاهی فرهنگی برای گسترش معارف دینی برگزیدند (خُراملی، ۱۴۰۹: ۴۲۳).

کارکرد دیگر، تبلیغی است. هدف از تبلیغ، رشد و افزایش معرفت دینی مردم و آشنا کردن آنان برای ادای وظایف دینی و اسلامی است. شاید هیچ پایگاهی به اندازه‌ی مساجد، در تبلیغ اسلامی ایفای نقش نکرده باشند. از زمان رسول خدا (ص) تاکنون اذان، نماز، وعظ و خطابه از مهم‌ترین برنامه‌های مساجد بوده و هست (شایگان، ۱۳۹۵: ۳۲-۳۳). کارکرد بعدی، کارکرد اجتماعی است. دین به عنوان مجموعه‌ای از آموزه‌های مرتبط با حیات انسان، باید نگرش‌های اجتماعی را در خود نهفته داشته باشد تا از این طریق بتواند حیات اجتماعی انسان‌ها را ساماندهی کند. به بیان دیگر، اساس دین اسلام بر اجتماعی بودن قرار گرفته تا انسان را از زندگی فردی و عزلت برهاند. در سازمان معارف دین به منظور تحقق اهداف اجتماعی حیات انسان، نهادهایی مانند امر به معروف و نهی از منکر (به عنوان نظارت همگانی)، نهادهای اقتصادی مانند خمس و زکات (برای تأمین مالی نظام اجتماعی و هزینه‌کرد آن در بهبود شرایط حیات انسان‌ها، به عنوان مشارکت همگانی)، نهاد مسجد (پایگاهی برای اجتماع مسلمین و استفاده از ظرفیت‌های آنان برای تحقق اهداف اسلامی) تعبیه شده است (موسوی‌مقدم و محمدی، ۱۳۹۵: ۱۴۰). به همین جهت می‌بینیم اسلام عزلت و تنهایی همراه با راز و نیاز اعتکاف را نیز در میان جمع، آن هم در

مسجد جامع را مورد سفارش قرار می‌دهد. اصولاً یکی از علل تأکیدات پیامبر اسلام (ص) و ائمه‌ی معصومین بر حضور در نماز جماعت به صورت صفوف فشرده و منسجم، ایجاد روحیه‌ی تعاون در میان نمازگزاران و افزایش بُعد اجتماعی مسلمانان در کنار انجام اعمال عبادی آنان است و این حضور می‌تواند از هرج و مرج و عنان گسیختگی که جامعه به مرور زمان دچار آن می‌شود؛ جلوگیری کند و تشکیل این اجتماعات در مکان مقدس مسجد، باعث می‌شود تا مؤمنین تحت توجّه و ارشاد عالمان و مبلغان دینی قرار گیرند (موظف‌رستمی، ۱۳۸۱: ۶۳). همچنین فعالیت‌هایی مانند جمع‌آوری کمک برای نیازمندان، پرداخت وام، اعطای خدمات درمانی، اقداماتی برای تسهیل ازدواج جوانان، برنامه‌ریزی برای عبادت و سرکشی از بیماران، مخصوصاً بیماران اهل مسجد و اموری از این قبیل، همگی از مصادیق تعاون و کارکردهای اجتماعی مساجد است.

یکی دیگر از کارکردهای مهم مسجد، کارکرد سیاسی است که از زمان رسول خدا (ص) بر آن تأکید شده و هم اکنون نیز اهمیت آن کاملاً مشخص است. بر همین اساس، آن حضرت پس از بنیان‌گذاری نظام اسلامی، مسجد را که مرکزی عمومی و محل تجمع مسلمانان برای ادای فرایض دینی بود؛ به عنوان پایگاه حکومت و نهاد سیاسی اسلام برگزید. در دوره‌های بعد نیز بیش‌تر امور سیاسی آن روز مانند معرفی خلیفه، مراسم بیعت با وی، عزل و نصب استانداران و کارگزاران و غیره در مسجد صورت می‌گرفت (شایگان، ۱۳۹۰: ۳۳).

۴-۲. مشارکت

«مشارکت» از نظر لغوی، به معنی همکاری دوجانبه و متقابل افراد برای انجام یک امر، و از منظر جامعه‌شناسی، نوعی فرآیند تعاملی چند سویه است (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۰: ۱۱). در معنی وسیع و کلان، «مشارکت» به معنای «شرکت فعالانه‌ی افراد در حیات سیاسی، اقتصادی و فرهنگی و به طور کلی، تمامی ابعاد حیات» است. «مشارکت» را نوعی کنش هدفمند در فرآیند تعاملی بین کنش‌گر و محیط اجتماعی او در جهت نیل به اهداف معین و از پیش تعیین شده تعریف کرده‌اند؛ فرآیندی که افراد جامعه به صورت آگاهانه، داوطلبانه و جمعی با در نظر داشتن اهداف معین و مشخص، در آن شرکت می‌کنند و منجر به سهیم شدن آن‌ها در منابع اجتماعی می‌شود (دهقان و غفاری، ۱۳۸۴: ۶۸).

طوسی (۱۳۷۰) مشارکت را درگیری ذهنی و عاطفی افراد در موقعیت‌های گروهی می‌داند که آنان را بر می‌انگیزد تا برای دستیابی به هدف‌های گروهی یکدیگر را یاری دهند و در مسئولیت کار شریک شوند. در این تعریف سه جزء وجود دارد:

۱. درگیری ذهنی و عاطفی: در مرتبه‌ی نخست، در فرآیند مشارکت شخص با تمام وجود درگیر است. این درگیری از نوع روانی و اجتماعی است؛

۲. انگیزش یاری دادن: فرد در جریان مشارکت، این فرصت را می‌باید تا با قابلیت‌ها، ابتکارات و آفرینندگی خود را در دست‌یابی به هدف‌های گروهی بروز دهد.
۳. پذیرش مسئولیت: مشارکت اشخاص را بر می‌انگیزاند تا افراد در کوشش‌های خود مسئولیت بپذیرند. در فرآیند مشارکت، بی‌مسئولیتی جای خود را به احساس وابستگی و هم‌سرنوشتی و مسئولیت می‌دهد (هاشمیان‌فر و همکاران، ۱۳۹۴: ۴۱).

۴-۳. جذب بسیج

یکی از ساختارهای قوام بخش جوامع کنونی، نهادها و تشکل‌های «مردم نهاد» موسوم به «سازمان‌های غیردولتی» هستند که در ابعاد و اشکال مختلف و در زمینه‌های گوناگون در حال فعالیت مدنی و اجتماعی هستند.

بسیج، نهادی اجتماعی با ابعاد متعدّد و وسیع برای پاسخگویی به نیازهای اساسی جامعه اعم از سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و امنیتی و نظامی است (ادیب و همکاران، ۱۳۹۱: ۸۲). بر حسب دکترین امام خمینی^(۵)، بسیج یک حرکت همه‌جانبه‌ی فرهنگی، نظامی، امنیتی، عقیدتی، اخلاقی و غیره و از نوع چند تخصصی و میان‌رشته‌ای است و یک قدرت ملی برای رفع بحران‌ها و جلوگیری از عوامل مخرب فرهنگی و امنیتی می‌باشد که کارکردهای همه‌جانبه و گسترده دارد که گاهی فراتر از سطح ملی است. دامنه‌ی فعالیت‌های بسیج در زمینه‌ی غیرنظامی به خصوص پس از پایان جنگ تحمیلی بسیار گسترش یافته و امکان بالقوه‌ی عظیمی را در اختیار نظام قرار داده است که شامل پنج محور کلی به شرح ذیل است:

۱. نقش علمی فرهنگی: نقش فرهنگی بسیج به خصوص در حال حاضر که کشور از هر سوء مورد تهاجم بیگانگان قرار گرفته از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است؛ چرا که در این عرصه نیز بسیج دارای توانایی‌ها، امکانات و در عین حال جاذبه‌های قابل توجهی می‌باشد؛
۲. نقش اجتماعی و سازندگی: زندگی بشر به طور فطری یک زندگی اجتماعی بوده و لازمه‌ی تداوم آن همکاری و تعاون بین احاد اقشار مختلف جامعه است و این راهبرد هنگامی محقق می‌شود که همه‌ی افراد دست به دست هم داده و هر یک با وظیفه‌ی خود کاملاً آشنا باشند؛
۳. نقش سیاسی: نقش سیاسی بسیج از دو جنبه‌ی داخلی و خارجی قابل بررسی است. از نظر سیاست خارجی، حضور فعال و گسترده‌ی بسیج سبب می‌شود تا مسئولین نظام در مجامع بین‌المللی و عرصه‌ی سیاست خارجی از موضع قدرت و با اطمینان از حمایت عظیم مردمی، مطالبه‌ی خود را مطرح و پیگیری نمایند؛ ضمن این که این حضور گسترده و حمایت مستمر مردم کشور و بخصوص ارتش بیست میلیونی از تدابیر و سیاست‌های اتخاذ شده از

سوی مسئولین نظام، به طور یقین یأس و نومیدی دشمنان جمهوری اسلامی ایران را به همراه خواهد داشت؛

۴. نقش اقتصادی: بسیج توان بالقوه‌ای است که ضمن دفاع از منافع کشور، قادر است در زمان صلح کارایی‌های دیگری را نیز داشته باشد و این نکته‌ای است که نه تنها در جمهوری اسلامی ایران بلکه در سایر کشورها نیز مورد توجه قرار گرفته است؛

۵. نقش اطلاعاتی و امنیتی: انقلاب اسلامی از همان بدو تولد آماج توطئه‌های فراوان بوده و علی‌رغم این که به لطف خدا و با حضور گسترده و دائمی مردم توانسته بسیاری از این توطئه‌ها را قبل از بروز و ظهور، خاموش و خنثی سازد. لیکن همچنان این توطئه از سوی استکبار و ایادی آن‌ها تداوم یافته و هر روز به شکلی جدید رخ می‌نماید (موسوی و همکاران، ۱۳۹۵: ۶-۷).

جذب در بسیج، به تمام اقدامات و مراحل که توسط رده‌های سازمان بسیج مستضعفین به منظور پذیرفتن و عضویت داوطلبان و فعالیت آنان در بسیج صورت می‌گیرد، اطلاق می‌شود. در واقع، تشکل‌ها و گروه‌های انسانی بر خلاف سامانه‌های طبیعی و مکانیکی از پیچیدگی و وضع خاصی برخوردارند که حفظ و تقویت انگیزه‌های مشارکت فعال اجزای آن‌ها در قالب یک کلیت، چندان آسان به نظر نمی‌رسد؛ به گونه‌ای که باید با تدابیر و راهکارهای مناسب، فضایی پویا و پر نشاط را برای حضور فعال و با انگیزه و هدفمند اعضاء فراهم آورد. حال آن که قوام و دوام گروه‌ها و تشکل‌های داوطلبانه به حضور فعال، خلاق و با انگیزه‌ی اعضاء منوط است؛ که بسیج هم به عنوان تشکلی داوطلبانه از این قاعده مستثنی نیست (عزیزی و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۱۵).

۴-۴. پیشینه‌ی پژوهش

در این قسمت از مطالعه، با توجه به این که مطالعات متعددی در خصوص جلب مشارکت جوانان به مساجد صورت گرفته و به منظور نشان دادن نتایج این مطالعات و استخراج متغیرهای تحقیق مرتبط با سازه‌های تأثیرگذار بر جلب مشارکت نوجوانان، یافته‌های پژوهش‌های کلیدی به صورت خلاصه در جدول شماره‌ی (۱) آورده شده است. از این‌رو، با توجه به مطالب ذکر شده در بخش‌های پیشین و هدف کلی پژوهش، تحقیق حاضر با هدف واکاوی و تبیین سازه‌های تأثیرگذار بر مشارکت نوجوانان به بسیج مساجد انجام پذیرفته است. در قالب هدف کلی اشاره شده، بر مبنای ادبیات نظری و مطالعات تجربی انجام گرفته در داخل و خارج که به خلاصه‌ی برخی از مهم‌ترین آن‌ها در قالب جدول شماره‌ی (۱) اشاره گردیده است.

جدول ۲: خلاصه‌ی پژوهش‌های کلیدی درباره‌ی جلب مشارکت جوانان به بسیج مساجد

پژوهش‌گر	عنوان پژوهش	یافته‌های پژوهش
عزیزی و همکاران (۱۳۹۴)	عوامل سازمانی مؤثر در جذب جوانان به بسیج مساجد	نتایج به دست آمده حکایت از آن دارد که عملکرد و مدیریت فرماندهی پایگاه، بیشترین تأثیر را در جذب جوانان به مسجد به خود اختصاص داده است. جذب در بسیج مساجد، نیازمند توجه به ابعاد مختلف و عزم ملی است؛ لیکن دقت در به کارگیری افراد و تربیت و تقویت مدیران اجرایی بسیج حائز اهمیت بیشتری است.
شایگان (۱۳۹۵)	نقش عملکرد فرهنگی - اجتماعی مساجد در پیشگیری اجتماعی از جرائم جوانان	نتایج پژوهش نشان داد که عملکرد فرهنگی و اجتماعی مساجد در پیشگیری از جرائم جوانان نقش دارد و در این بین برنامه‌ریزی برای پرکردن اوقات فراغت جوانان و تقویت اعتماد به نفس و خود کنترلی در جوانان بیشتر از سایر عملکردهای مساجد در پیشگیری از جرائم جوانان تأثیر دارند.
مرادی و حیدرخانی (۱۳۹۶)	تبیین رابطه‌ی حضور در مساجد با شهادت طلبی، ایشارگری و گرایش به ارزش‌های اسلامی	نتایج حاصل از ضریب همبستگی پیرسون حکایت از آن دارد که بین حضور در مسجد و میزان ایشارگری، میزان توجه به ارزش‌های اسلامی و میزان شهادت‌طلبی رابطه‌ی معنی‌دار وجود دارد. در نتیجه استدلال می‌شود که حضور در مسجد به افزایش ایشارگری، توجه به ارزش‌های اسلامی و میزان شهادت‌طلبی در جامعه کمک می‌کند.
استلزنبرگ و همکاران (۱۹۹۵)	مشارکت دینی در اوان بزرگسالی و تأثیرهای سنی و چرخه‌ی زندگی خانوادگی در عضویت در کلیسا	بر اساس نتایج این تحقیق، میزان مشارکت دینی در هر سه سن (۲۲، ۲۵ و ۳۲ سالگی)، هم در زنان و هم در مردان همراه با افزایش سن افزایش می‌یابد. البته میزان مشارکت دینی زنان در هر سه مقطع، از مشارکت دینی مردان بیشتر است. بر اساس برآوردهای رگرسیون، محققان پیش‌بینی کرده‌اند که امکان مشارکت دینی مردان و زنان متأهل نسبت به دوران مجرد به میزان ۴ تا ۸ درصد افزایش یافته و این به آن معناست که تأثیر ازدواج بر مشارکت دینی مثبت و معنی‌دار است.

۵. روش پژوهش

روش پژوهش حاضر از نظر روش تحقیق، کاربردی و از نظر ماهیت توصیفی - تحلیلی است. روش گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای (فیش‌برداری از کتاب، مقاله و منابع اینترنتی) و میدانی (پرسش‌نامه، مصاحبه و مشاهده مستقیم) می‌باشد. جامعه‌ی آماری پژوهش حاضر، دربردارنده‌ی ۴۷۵ نفر از نوجوانان در محدوده‌ی سنی ۱۳ الی ۱۷ سال در پایگاه بسیج مسجد امام حسین (ع) شهرستان جهرم می‌باشند ($N=475$). حجم نمونه با استفاده از جدول بارتلت و همکاران، ۱۶۳ نفر به دست آمد ($n=163$). پس از تعیین حجم نمونه، برای انتخاب نمونه‌ها از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده استفاده شد. به منظور گردآوری اطلاعات، پس از بررسی جامع ادبیات موضوع، پرسش‌نامه‌ای (پیوست الف) در بردارنده‌ی هفت بخش ویژگی فردی و حرفه‌ای پاسخ‌گویان در ۷ متغیر، سنجش و واکاوی سازه‌های تأثیرگذار بر جلب مشارکت نوجوانان (در پنج سازه‌ی نگرش خانواده، برنامه‌های اجتماعی، برنامه‌های

فرهنگی - تربیتی، عوامل مدیریتی و سازمانی و پایگاه اجتماعی و اقتصادی خانوار) و سنجش اقداماتی در جلب مشارکت نوجوانان به بسیج مساجد بهره گرفته شد (جدول ۲).

روایی محتوایی پرسش نامه نیز با استفاده از پانلی از کارشناسان در پایگاه بسیج مساجد محلات و نظرها و پیشنهادهای تعدادی از اساتید دانشگاهی در دانشکده‌ی شهید مطهری بسیج تأیید شد. پایایی ابزار تحقیق نیز با انجام آزمون مقدماتی از طریق یک نمونه‌ی ۳۴ نفری خارج از نمونه‌ی اصلی (نوجوانان در پایگاه بسیج مسجد حضرت ابوالفضل العباس^(ع) در شهرستان جهرم) با محاسبه‌ی آزمون آلفای کرونباخ ($\alpha=0/833$) محاسبه گردید، که نشان می‌دهد پرسشنامه از پایایی مناسبی برخوردار بوده است. تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش حاضر در دو بخش آمار توصیفی و استنباطی و با استفاده از نرم افزار SPSSwin21 انجام شده است. در پایان جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات، از آماره‌های توصیفی (میانگین، انحراف معیار، توزیع فراوانی) و آمار استنباطی (آزمون رتبه‌ای فریدمن، آزمون همبستگی پیرسون و رگرسیون چندگانه) بهره گرفته شد.

جدول ۲: تعداد متغیرهای مشهود در هر یک از مؤلفه‌ها

بخش	زیر بخش	متغیرهای نشانگر (نمادها)	مقیاس سنجش
سازمهای تأثیرگذار بر جلب مشارکت نوجوانان	خانواده	والدینم مرا به حضور در مراسم مذهبی، مسجد و برنامه‌های بسیج تشویق می‌کنند؛ والدینم به همراه من در جلسات و مراسم مذهبی در مسجد حضور مستمر دارند؛ از نظر والدینم، حضور در مسجد من را در مقابله با جرائم و آسیب‌های اجتماعی محافظت می‌نماید؛ از نظر والدینم، نگرش دینی و مذهبی از طریق مساجد، جامعه و فرد را به سوی زندگی اخلاقی سوق می‌دهد؛ والدینم به فرایض دینی من از جمله به برپایی نماز جماعت و روزه در مساجد، بسیار اهمیت می‌دهند.	مقیاس سنجش موافقم=۵) (کاملاً مخالفم=۱ تا کاملاً موافقم=۵)
	برنامه‌های فرهنگی - تربیتی	برگزاری اردوی زیارتی و سیاحتی برای جوانان؛ برنامه‌ریزی برای پرکردن اوقات فراغت جوانان در مساجد به ویژه در تعطیلی مدارس؛ برگزاری جلسات فرهنگی برای رشد و آگاهی جوانان در مبارزه با تهاجم فرهنگی غرب و جنگ نرم؛ تشکیل غرفه‌های فرهنگی و نصب پوسترهایی برای معرفی شهداء؛ برگزاری جلسات احکام، حلقه‌ی صالحین و کتابخوانی و اعطای جوایز به آنان؛ وجود کانون‌های فرهنگی در بسیج مساجد.	طیف لیکرت ۵ سطحی (خیلی کم=۱ خیلی زیاد=۵)
	برنامه‌های اجتماعی	حضور در مسجد تا چه اندازه باعث تقویت اعتماد به نفس و متمر ثمر بودن در جامعه می‌گردد؛ حضور در مسجد تا چه اندازه باعث ترویج و اصلاح سبک زندگی اسلامی گردیده است؛ حضور در مسجد تا چه اندازه باعث آموزش مهارت‌های اجتماعی و تعامل صحیح با نامحرم در جامعه گردیده است؛ حضور در مساجد تا چه اندازه باعث جذب نیروهای محلی و مؤمن و تشکیل گروه‌های	

	<p>امر به معروف و نهی از منکر می‌گردد؛ حضور در مسجد باعث ترویج ارتباط و تعامل اهالی مساجد با یکدیگر و در جهت رفع موانع و مشکلات آنان می‌گردد.</p>	<p>عوامل سازمانی و مدیریتی</p>	
<p>طیف پیکرت ۵ سطحی (خیلی کم تا خیلی زیاد) = ۱ تا ۵</p>	<p>فکر می‌کنید مردم جامعه وضعیت تحصیلی والدین شما را چگونه ارزیابی می‌کنند؟ فکر می‌کنید مردم جامعه وضعیت شغلی والدین را چگونه ارزیابی می‌کنند؟</p>	<p>پایگاه اجتماعی و اقتصادی خانواده</p>	
<p>طیف پیکرت ۵ سطحی (خیلی ناکافی = ۱ تا خیلی ناکافی = ۵)</p>	<p>فکر می‌کنید در آمد شما (یا خانواده‌تان) به چه میزان برای هزینه‌ی زندگیتان کفایت می‌کند؟ اگر مردم را به ۵ طبقه‌ی اقتصادی (خیلی بالا، بالا، متوسط، پایین و خیلی پایین) تقسیم کنند، خانواده‌ی خود را در کدام طبقه‌ی اقتصادی جای می‌دهید؟</p>		

<p>اقدامات در جلب مشارکت نوجوانان به بسیج مساجد</p>	<p>شور و مشورت با جوانان در رابطه با نحوه‌ی اداره‌ی مسجد؛ واگذار کردن اداره‌ی امور مسجد به جوانان و به‌کارگیری آن‌ها؛ استفاده و بهره‌گیری از تخصص و مهارت‌های جوانان در اجرای دوره‌های آموزشی؛ دعوت از اساتید و مسلمانان مطلع کشور؛ برگزاری کلاس‌های آگاه‌سازی مسجود دینی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و غیره؛ تعامل و ارتباط گرفتن؛ شرکت جوانان به مسجد؛ زمینه‌آشنایی با درسها، و همکاری‌ها، مددنامه.</p>	<p>طیف لیکرت ۵ سطحی (خیلی کم= ۱ تا خیلی زیاد= ۵)</p>
---	---	--

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷)

۶. بحث و یافته‌ها

۶-۱. یافته‌های توصیفی

مطابق با یافته‌های به دست آمده از ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای پاسخگویان در جدول ۳، توزیع فراوانی افراد بر اساس سن بیان کننده‌ی آن است که حداقل سن پاسخگویان ۱۲ سال و حداکثر سن آن‌ها ۱۷ سال می‌باشد. میانگین سن پاسخگویان ۱۴/۳ سال بود. از سوی دیگر میانگین بُعد خانوار افراد، تقریباً ۳ نفر می‌باشد. همچنین توزیع فراوانی بر حسب تحصیلات حکایت از آن دارد که، ۳۸/۱ درصد از نمونه‌ها دارای تحصیلات متوسطه، ۴۴/۸ درصد راهنمایی، و مابقی یعنی ۱۷/۱ درصد دارای تحصیلات دیپلم بوده‌اند. ۶۶/۳۰ درصد (۱۰۸ نفر) سابقه‌ی عضویت ۴ سال و بیش‌تر و ۳۳/۷۰ درصد (۵۵ نفر) سابقه‌ی شغلی زیر ۴ سال را داشته‌اند. توزیع فراوانی پاسخگویان نیز حکایت از آن دارد که اکثریت به قریب پاسخگویان دارای عضویت فعال (۶۰/۴ درصد) و مابقی دارای عضویت عادی (۳۳/۸ درصد) و راکد (۵/۸ درصد) بوده‌اند (جدول ۳).

جدول ۳: ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای پاسخگویان (n=۱۶۳)

ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای نوجوانان طبقات	فراوانی	درصد معتبر
---	---------	------------

۲۶/۴	۴۳	۱۲ سال و کمتر	سن (سال)*
۵۷/۷	۹۴	۱۲-۱۷ سال	
۱۵/۹	۲۶	۱۷ سال و بیشتر	
۱۰۰	۱۶۳	مجموع	
۵۹/۵	۹۷	۲ نفر و کمتر	بعد خانوار**
۳۰/۱	۴۹	۲-۴ نفر	
۱۰/۴	۱۷	۴ نفر و بیشتر	
۱۰۰	۱۶۳	مجموع	
۴۴/۸	۷۳	راهنمایی	میزان تحصیلات
۳۸/۱	۶۲	متوسطه	
۱۷/۱	۲۱	دیپلم	
۱۰۰	۱۶۳	مجموع	
۶۶/۳۰	۱۰۸	۴ سال و بیشتر	سابقه‌ی حضور در بسیج***
۳۳/۷۰	۵۵	کمتر از ۴ سال	
۱۰۰	۱۶۳	مجموع	
۶۰/۴	۹۳	فعال	نوع عضویت
۳۳/۸	۵۲	عادی	
۵/۸	۹	راکد	
۱۰۰	۱۵۴	مجموع	

*: میانگین سن ۱۴/۳ سال و انحراف معیار ۲/۷۱ ***: میانگین بعد خانوار ۲/۹ و انحراف معیار ۱/۴۷

***: میانگین سابقه ۳/۵ سال و انحراف معیار ۱/۷۱

(حداقل سن: ۱۲ حداکثر سن: ۱۷) (حداقل بُعد خانوار: ۳ حداکثر بُعد خانوار: ۷) (حداقل سابقه: ۱ حداکثر سن: ۹)

۶-۲. آمار استنباطی

در این قسمت، ابتدا به منظور رتبه‌بندی سازه‌های تأثیرگذار بر جلب مشارکت نوجوانان به بسیج مساجد از

آزمون تحلیل واریانس فریدمن استفاده شد. همان گونه که جدول ۴ نشان می‌دهد، بین میانگین رتبه‌ای خانواده، برنامه‌های فرهنگی - تربیتی، برنامه‌های اجتماعی و عوامل سازمانی و مدیریتی در سطح یک درصد تفاوت معنی‌داری وجود دارد. بر این اساس، عوامل سازمانی و مدیریتی، برنامه‌های فرهنگی - تربیتی، برنامه‌های اجتماعی و خانواده در جلب مشارکت نوجوانان به بسیج مساجد به ترتیب رتبه‌های اول تا چهارم را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول ۴: رتبه‌بندی سازه‌های اثرگذار بر جلب مشارکت نوجوانان به بسیج مساجد (n=۱۶۳)

سازه‌ها	میانگین رتبه‌ای	مقدار کی دو (χ^2)	درجه‌ی آزادی (df)	سطح معنی‌داری
عوامل سازمانی و مدیریتی	۳/۱۷	۲۹/۰۲۱	۳	.۰/۰۰۱ **
برنامه‌های فرهنگی - تربیتی	۲/۴۶			
برنامه‌های اجتماعی	۲/۳۷			
خانواده	۲			

***: معناداری در سطح یک درصد

در ادامه، جهت بررسی ارتباط بین متغیرهای نگرش خانواده، برنامه‌های اجتماعی، فرهنگی - تربیتی، عوامل سازمانی و مدیریتی و پایگاه اقتصادی - اجتماعی خانوار با متغیر جلب مشارکت نوجوانان به بسیج مساجد در پایگاه مقاومت مسجد امام حسین (ع) شهرستان جهرم، از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. برای توصیف میزان همبستگی بین متغیرها از الگوی معروف به قراردادهای دیویس (Davis, 1977) استفاده شد. بر اساس این الگو، ضرایب همبستگی ۰/۰۹-۰/۰۱ جزئی؛ ۰/۲۹-۰/۱۰ ضعیف؛ ۰/۴۹-۰/۳۰ متوسط؛ ۰/۶۹-۰/۵۰ نسبتاً قوی و ۰/۷۰ بالاتر، خیلی قوی توصیف می‌شوند. نتایج کسب شده از تحلیل همبستگی بین متغیر وابسته (جلب مشارکت نوجوانان به بسیج مساجد) با متغیرهای مستقل مورد مطالعه، در جدول ۴ نشان داده شده است. بر اساس اطلاعات کسب شده بین متغیرهای برنامه‌های فرهنگی - تربیتی ($r=۰/۴۵۵$)، اجتماعی ($r=۰/۳۵۶$) و عوامل سازمانی و مدیریتی ($r=۰/۸۲۷$) با جلب مشارکت نوجوانان به بسیج مساجد همبستگی مثبت و معنی‌داری وجود دارد. در ضمن، بین متغیر نگرش خانواده ($r=۰/۱۱۱$) با جلب مشارکت نوجوانان به بسیج مساجد همبستگی مثبت و معنی‌داری مشاهده نگردید. از جمله یافته‌های جالب به دست آمده در این مطالعه، همبستگی منفی و معنی‌دار بین پایگاه اقتصادی و اجتماعی خانوار ($r=-۰/۳۶۷$) با جلب مشارکت نوجوانان به پایگاه بسیج مساجد بود. همچنین، به غیر از متغیر نگرش خانواده و پایگاه اقتصادی - اجتماعی خانوار، سایر متغیرها با جلب مشارکت

نوجوانان به بسیج مساجد همبستگی مثبت و معنی‌داری را نشان می‌دهند. لذا، می‌توان این چنین استنتاج کرد که هر چه نمره‌ی نوجوانان و مدیریت مساجد در متغیرهای مستقل معنی‌دار (برنامه‌های فرهنگی - تربیتی، اجتماعی و عوامل سازمانی و مدیریتی) بیش‌تر و هر چه پایگاه اقتصادی - اجتماعی خانوار کمتر باشد، میزان جلب مشارکت نوجوانان به بسیج مساجد نیز به همان اندازه بیشتر خواهد شد (جدول ۵).

جدول ۵: نتایج ضریب همبستگی بین متغیرهای تحقیق

متغیرهای تحقیق	ضریب همبستگی (r) [†]	سطح معنی‌داری (P)	توصیف همبستگی
نگرش خانواده	۰/۱۱۱	۰/۴۳۷ n.s	-
برنامه‌های فرهنگی - تربیتی	۰/۴۵۵**	۰/۰۰۱	متوسط
برنامه‌های اجتماعی	۰/۳۵۶*	۰/۰۱۱	متوسط
عوامل سازمانی و مدیریتی	۰/۸۲۷**	۰/۰۰۱	خیلی قوی
پایگاه اقتصادی - اجتماعی خانوار	-۰/۳۶۷*	۰/۰۰۸	متوسط

†: ضریب همبستگی پیرسون

**م: معناداری در سطح یک درصد *م: معناداری در سطح پنج درصد n. s: عدم معنی‌داری

در پایان، جهت برآورد تأثیر جمعی متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته‌ی جلب مشارکت نوجوانان به بسیج مساجد با توجه به همبستگی به دست آمده از مرحله‌ی قبل، از رگرسیون چندگانه به روش توأم^۱ بهره گرفته شد. همان‌گونه که جدول ۶ نشان می‌دهد، پنج مؤلفه (نگرش خانواده، برنامه‌های فرهنگی - تربیتی، برنامه‌های اجتماعی و عوامل سازمانی و مدیریتی) به ترتیب وارد معادله شدند. این متغیرها در مجموع ۶۹/۶ درصد از تغییرات در جلب مشارکت نوجوانان به بسیج مساجد در نمونه‌ی مورد مطالعه را در سطح معنی‌داری یک درصد توضیح می‌دهند ($F=۲۳/۹۱۸$ ، $Sig.=۰/۰۰۱$ ، $R^2_{Adj}=۰/۶۹۶$). به عبارت دیگر، این پنج متغیر قادر به تبیین ۶۹/۶ درصد از تغییرات در جلب مشارکت نوجوانان به پایگاه بسیج مسجد امام حسین (ع) شهرستان جهرم بوده‌اند. مقدار Beta به دست آمده نشان می‌دهد، افزایش یک انحراف استاندارد در مؤلفه‌های نگرش خانواده، برنامه‌های فرهنگی - تربیتی، برنامه‌های اجتماعی، عوامل سازمانی و مدیریتی به ترتیب ۰/۰۲۸، ۰/۴۲۳، ۰/۳۳۶ و ۰/۸۴۰ افزایش در انحراف معیار استاندارد جلب مشارکت نوجوانان به بسیج مساجد را به دنبال داشته است. با توجه به معنی‌دار بودن t در کلیه‌ی مؤلفه‌های مذکور، تأثیر این متغیرها در توضیح جلب مشارکت نوجوانان به بسیج مساجد معنی‌داری می‌باشد. به عبارت دیگر، بیشترین ابعادی که از جلب مشارکت نوجوانان در مطالعه‌ی مورد نظر تأثیر می‌پذیرد، مؤلفه‌ی سازمانی و مدیریتی در مساجد می‌باشد.

با توجه به نتایج جدول ۶، معادله‌ی رگرسیونی برای جلب مشارکت نوجوانان به بسیج مساجد از دیدگاه پاسخگویان مسجد امام حسین (ع) به شرح ذیل می‌باشد:

$$Y = 1/51 + 0/28X_1 + 0/423X_2 + 0/336X_3 + 0/840 X_4$$

که در این معادله X_1 ، نگرش خانواده؛ X_2 ، برنامه‌های فرهنگی - تربیتی؛ X_3 ، برنامه‌های اجتماعی، X_4 ، عوامل سازمانی و مدیریتی و Y جلب مشارکت نوجوانان به بسیج مساجد می‌باشند.

جدول ۶: نتایج رگرسیونی متغیرهای تأثیرگذار بر جلب مشارکت نوجوانان به بسیج مساجد

متغیرها	B	S. E. B	β	Sig. T
خانواده	0/22	0/073	0/28	0/37
برنامه‌ی فرهنگی - تربیتی	0/108	0/038	0/423	0/003
برنامه‌ی اجتماعی	0/098	0/080	0/336	0/009
عوامل سازمانی و مدیریتی	0/311	0/062	0/840	0/001
Sig=0/001		F=23/918	Constants=1/513	
متغیرها	Multiple R	R ²	R ² Adjust	R ² Change
نگرش خانواده	0/427	0/338	0/333	0/338
برنامه‌ی فرهنگی - تربیتی	0/583	0/527	0/533	0/199
برنامه‌ی اجتماعی	0/606	0/661	0/659	0/124
عوامل سازمانی و مدیریتی	0/611	0/668	0/696	0/007

۷. نتیجه‌گیری و ارایه‌ی پیشنهادها

مسجد صرفاً مکانی برای انجام فریضه‌ی نماز و دیگر مراسم مذهبی نبوده و به عنوان کانون اجتماعات ایفای نقش می‌نماید. در حال حاضر، اجتماعات محلی در بدو امر در قالب حضور افراد محله به ویژه قشر نوجوان و جوان در مساجد محلی و دیگر فعالیت‌های جمعی مشابه (هیات‌های مذهبی، کانون‌های فرهنگی و غیره) رشد یافته و به مرور زمان به تکامل می‌رسد. برقراری روابط میان فردی با هدف گذاری‌های جمعی در سایه‌ی مساجد به عنوان نهادهای اجتماعی مستقل و فعال از جمله مهم‌ترین روش‌های ایجاد سازگاری اجتماعی افراد و درک مسائل اجتماعی و فرهنگی جامعه به ویژه اجتماعات محله‌ای محسوب می‌گردد. از این رو در این مطالعه، به واکاوی و تبیین سازه‌های تأثیرگذار بر جلب مشارکت نوجوانان به بسیج مساجد پرداخته شده است. در این قسمت ضمن جمع‌بندی نتایج،

پیشنهادهایی در راستای گسترش کمی و کیفی جلب مشارکت نوجوانان به بسیج مساجد ارائه می‌گردد:

(۱) نتایج رتبه‌بندی سازه‌های تأثیرگذار بر جلب مشارکت نوجوانان حاکی از پائین بودن نگرش خانواده‌ها در مقایسه با سایر سازه‌ها می‌باشد؛ به گونه‌ای که این حلقه‌ی مفقوده، یکی از عوامل مهم در راستای برداشتن فاصله‌ی میان مسجد و نوجوانان و جوانان و ایجاد حلقه‌ی عاطفی بین آن دو است. به بیان دیگر، اگر والدین فرزند خود را از کودکی و نوجوانی به حضور در مسجد و برپایی فرائض دینی سوق دهند، این سنت پسندیده رفته رفته در ذهن آنان نقش بسته و با آن مانوس می‌گردند. لذا پیشنهاد می‌شود مبلغان دینی با نهاد خانواده تعامل بیشتری داشته باشند که این خود در نگرش والدین نسبت به نهادهای دینی اثرگذار است. همچنین اقداماتی از قبیل کمک و اطلاع‌رسانی به خانواده‌ها در انجام هر چه بهتر نقش خود در زمینه‌ی اجتماعی کردن فرزندان از طریق ارزش‌های دینی و مذهبی و مقاوم‌سازی نسل جوان در برابر تهاجم فرهنگی می‌بایست در برنامه‌های بسیج محلات قرار گیرد.

(۲) با توجه به این که رابطه‌ی قوی و مثبت و معنی‌داری بین عوامل سازمانی و مدیریتی با جلب مشارکت نوجوانان به بسیج مساجد وجود دارد و همچنین از آنجائی که این سازه در آزمون رتبه‌ای فریدمن، رتبه‌ی نخست را به خود اختصاص داده است؛ لذا پیشنهادهای ذیل می‌بایست در دستور کار برنامه‌ریزان در خصوص جذب حداکثری به بسیج مساجد قرار گیرد:

- استفاده از افزایش حداکثری از توانمندی و مدیریت فرماندهان و شورای پایگاه به شیوه‌های مختلف و حمایت و پشتیبانی و کسب تجربه از آن‌ها در اجرای برنامه‌ها در سایر مساجد؛
- اصلاح روش انتخاب فرماندهان پایگاه و حوزه و توجه به مشروعیت و مقبولیت آن‌ها؛
- استفاده از شیوه‌های نوین مدیریتی (مدیریت غیرمتمرکز) و مشارکت دادن (مسئولیت دادن و مراعات شخصیت نوجوانان) و استفاده از نظر جوانان مؤکداً مورد استفاده قرار گیرد؛
- فرماندهان و مدیران تعلیم و تربیت می‌بایست تلاش کنند که پیوند واقعی بین مدرسه و مسجد را برقرار کنند که این کار موفق در نمونه‌ی مورد مطالعه مشاهده گردیده است.

(۳) بین برنامه‌های فرهنگی - تربیتی و جلب مشارکت نوجوانان به بسیج مساجد رابطه‌ی مثبت و معنی‌داری مشاهده گردید. مشاهده و مصاحبه‌ی محقق حکایت از آن دارد که اکثریت قریب نوجوانان از برنامه‌های فرهنگی - تربیتی در پایگاه بسیج مسجد امام حسین (ع) رضایت کامل را دارند. لذا برای سایر نهادهای دینی و مذهبی موارد ذیل پیشنهاد می‌گردد:

- تجهیز مساجد به امکانات، لوازم و ابزار فرهنگی روز دنیا از قبیل کتابخانه‌های تخصصی، کامپیوتر، وسایل آموزشی؛

- تنوع بخشیدن به محتوای برنامه‌های فرهنگی و تربیتی مساجد از نظر موضوع، روش و اجرا؛

- بهره‌گیری از وجود اساتید و صاحب‌نظران دانشگاهی و حوزوی در برنامه‌های فرهنگی و دینی مساجد؛
 - توجه به نیازسنجی، علایق و سلیق نوجوانان به برنامه‌های فرهنگی - تربیتی.
 (۴) بین برنامه‌های اجتماعی در بسیج مساجد و جلب مشارکت نوجوانان همبستگی مثبت و معنی‌داری مشاهده گردید. از این رو امروزه هر قدر کارکردهای مساجد از تنوع بیشتری برخوردار باشد و با درخواست‌ها و نیازهای اجتماع همسوتر باشد، مسلماً از اقبال اجتماعی بهتری برخوردار خواهد بود و نتیجه‌ی آن افزایش دین‌باوری و معنویت در جامعه و کاهش جرائم و بزهکاری در جوانان (که بیشتر ریشه در اعتقادات افراد دارد) خواهد بود.
 بسیج مساجد می‌تواند با کارکرد اجتماعی صحیح، جریان تأثیرگذاری بر رفتار نوجوانان داشته باشد و از طریق هم‌نو کردن فرد با هنجارهای اجتماع و تقویت نفس لوّامه، کنترل اجتماعی و درونی را به بهترین نحو در فرد ایجاد کنند. همچنین بسیج مساجد، با مشارکت نوجوانان و جوانان در امور هیئت‌ها و شخصیت دادن به آن‌ها از گرفتار شدن جوانان در ورطه‌های رفتارهای ناشایست و منحرفانه جلوگیری می‌کند.
 لذا پیشنهاد می‌گردد:

- تشویق مردم و نوجوانان به ارتباط هر چه بیشتر با نهادهای مذهبی (از جمله بسیج مساجد و هیئت‌های مذهبی) از طریق رسانه‌ها، خانواده‌ها و مدارس؛
 - استفاده از روش الگویی (الگوهای والای نمازگزاران واقعی به افراد جامعه) معرفی شوند تا نوجوانان و جوانان با بینش روشنی به الگوگیری از آن‌ها بپردازند؛
 - استفاده از روش محبت با توجه به سرشت آدمی و تأثیرپذیری انسان از نرمی و دوستی.

۸. منابع

۱. ادیب، یوسف، تاجور، آذر. و پورطهماسبی، سیاوش. (۱۳۹۱). نقش بسیجیان و پایگاه‌های مقاومت بسیج در اشاعه فرهنگ اقتصاد مقاومتی. فصلنامه مهندسی فرهنگی، سال هفتم، شماره ۷۳ و ۷۴، صص ۷۲-۹۸.
۲. ازکیا، مصطفی. و غفاری، غلامرضا. (۱۳۸۰). بررسی رابطه بین اعتماد و مشارکت اجتماعی در نواحی روستایی شهر کاشان. نشریه نامه‌ی علوم اجتماعی، دوره هفدهم، شماره ۱۷، صص ۳۱-۳.
۳. جهان‌بخش، اسماعیل، سپیدنامه، بهروز. و قدسی، میثم. (۱۳۹۵). حضور در مسجد و ارزش‌های اسلامی در بین جوانان استان ایلام با تأکید بر شهادت‌طلبی و ایثارگری. فصلنامه فرهنگ ایلام، دوره هفدهم، شماره ۵۳، صص ۱۶۵-۱۴۶.
۴. حرعاملی، محمد بن حسن. (۱۴۰۹). مسائل الشیعه، جلد ۳، قم: دارالاحیاء التراث العربی.
۵. دشتی، مصطفی حسینی. (۱۳۸۵). معارف و معاریف. انتشارات صنعت شوق، چاپ چهارم، تهران.
۶. دهقان، علیرضا. و غفاری، غلامرضا. (۱۳۸۴). تبیین مشارکت اجتماعی و فرهنگی دانشجویان دانشگاه‌های

- علوم پزشکی شهر تهران. فصلنامه جامعه‌شناسی ایران، دوره ششم، شماره ۱، صص ۶۷-۹۸.
۷. شایگان، فریبا. (۱۳۹۵). نقش عملکرد فرهنگی - اجتماعی مساجد در پیشگیری اجتماعی از جرائم جوانان. فصلنامه‌ی انتظام اجتماعی، سال هشتم، شماره ۳، صص ۵۰-۲۵.
۸. شبلی، احمد. (۱۳۸۵). تاریخ آموزش در اسلام. ترجمه ساکت، محمدحسین، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
۹. عزیز، رزاق، اکبری، حسن‌علی. و ایزدی‌طامه، احمد. (۱۳۹۴). عوامل سازمانی مؤثر در جذب جوانان به بسیج. فصلنامه مدیریت اسلامی، سال بیست و سوم، شماره ۱، صص ۲۲۴-۲۰۳.
۱۰. فقهی‌زاده، عبدالهادی، جدی، حسین. و نیرومندچوکامی، مصطفی. (۱۳۹۵). نقش «مسجد» و «امام جماعت» در توسعه‌ی اهداف فرهنگی اسلام. فصلنامه بصیرت و تربیت اسلامی، سال سیزدهم، شماره ۳۶، صص ۱-۲۵.
۱۱. قرشی، علی‌اکبر. (۱۳۷۱). قاموس قرآن. انتشارات دارالکتب الاسلامیه، چاپ ششم، تهران.
۱۲. کاظمی، عباس. و فرجی، مهدی. (۱۳۸۸). بررسی وضعیت دینداری در ایران (با تأکید بر داده‌های پیمایش‌های سه دهه گذشته). فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، سال دوم، شماره ۲، صص ۹۵-۷۹.
۱۳. کدخدایی، سمیه. (۱۳۹۰). جایگاه مسجد در گسترش فرهنگ اسلامی از دیدگاه قرآن و روایات در قرن اول و دوم هجری. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.
۱۴. محمدی، محسن. (۱۳۸۷). آثار گوناگون مسجد. مؤسسه فرهنگی و اطلاع‌رسانی تبیان.
۱۵. مرادی، علی. و حیدرخانی، هابیل. (۱۳۹۶). تبیین رابطه حضور در مساجد با شهادت طلبی، ایشارگری و گرایش به ارزش‌های اسلامی؛ مورد مطالعه استان کرمانشاه. فصلنامه علوم اجتماعی، سال یازدهم، شماره ۱، صص ۹۳-۱۱۶.
۱۶. موسوی‌مقدم، سیدمحمد. و محمدی، مروت. (۱۳۹۵). بررسی نقش مسجد در افزایش سرمایه‌ی اجتماعی بر اساس نماگرهای اصلی آن در قرآن و حدیث. مدیریت سرمایه‌ی اجتماعی، دوره‌ی سوم، شماره ۱، صص ۱۶۲-۱۳۹.
۱۷. موسوی، میرنصف، کهکی، فاطمه سادات. و صفری، محمد. (۱۳۹۵). نقش بسیج در تأمین امنیت پایدار مناطق مرزی استان آذربایجان غربی. علوم و فنون مرزی، سال هفتم، شماره ۳، صص ۲۱-۱.
۱۸. موظف رستمی، محمدعلی. (۱۳۸۱). آیین مسجد. انتشارات گویه اول، جلد ۲، تهران.
۱۹. هاشمیان‌فر، سیدعلی، شایگان، فریبا. و سعیدی، مصطفی. (۱۳۹۴). بررسی مشارکت جوانان در مساجد با تأکید بر خانواده. فصلنامه شیعه‌شناسی، سال سیزدهم، شماره ۵۰، صص ۷۰-۳۳.
20. Stolzenberg, R. M., Blair, L. & Waite, L. J. (1995). Religious participation in early adulthood: Age and Family Life cycle effects on church membership. *American sociological review*, 60 (1), pp 84-103.